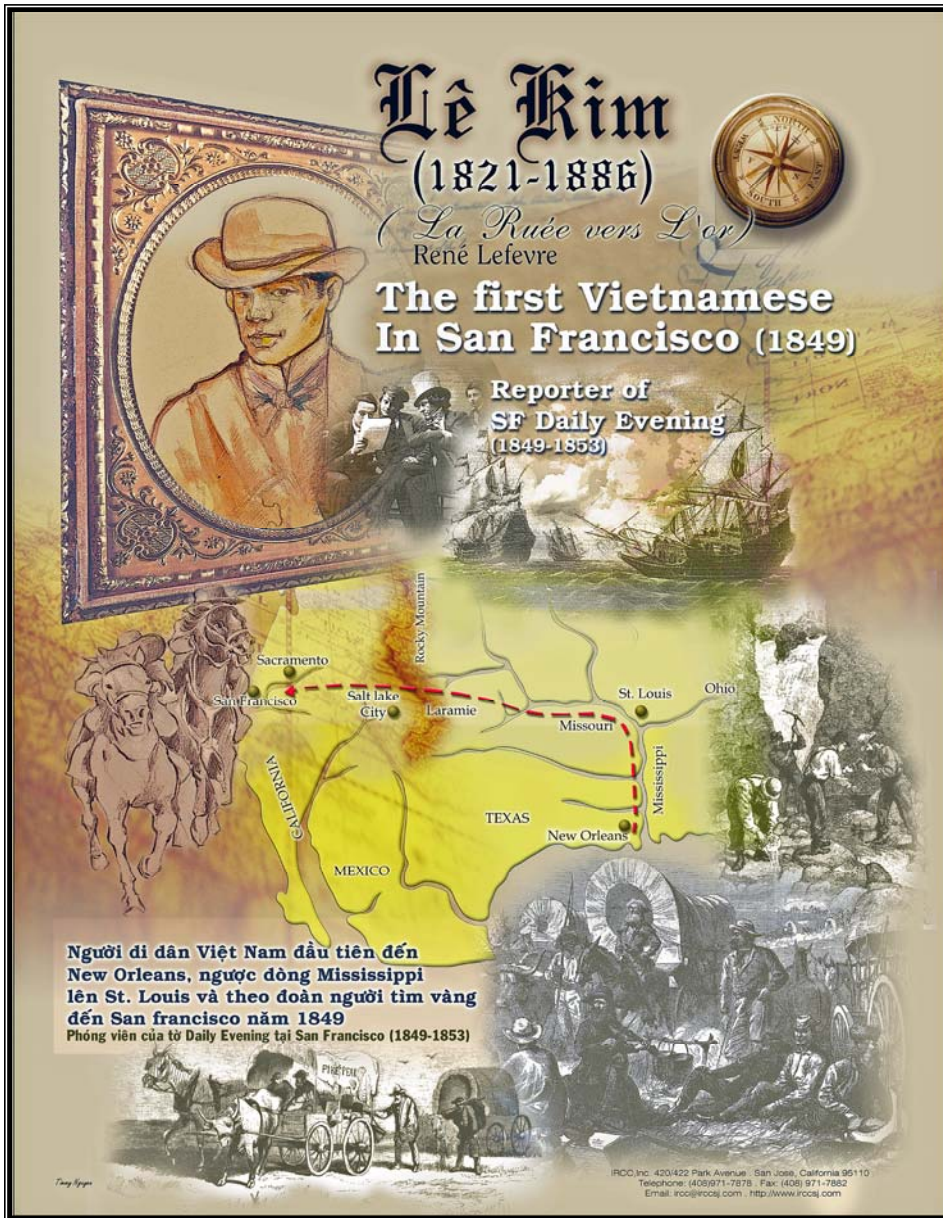


Con Đường Thiên Lý

Giao Chỉ, San Jose

Từ cuối tháng 4 năm nay cuộc triển lãm tựa đề Chiến Tranh Việt Nam và Thuyền Nhân tỵ nạn tại thư viện King, San Jose đã kéo dài được gần 3 tuần. Thật lạ lùng là bức hình được các sinh viên SJSU lưu ý nhất lại là tấm hình của ông Lê Kim. Tác phẩm do họa sĩ Timy minh họa theo câu chuyện của học giả Nguyễn Hiến Lê. Câu chuyện về người Việt Nam đầu tiên đến Mỹ vào năm 1849. Ông đã đi từ miền Đông qua miền Tây theo đoàn người tìm vàng đến Cali và làm phóng viên báo Mỹ tại San Francisco. Một anh sinh viên Việt Nam gốc Hậu Giang họ Trần qua du học đã đứng xưng xờ ngắm bức hình. Anh này có đọc chuyện Con đường Thiên Lý trên Internet. Anh nghĩ rằng có bà con xa gần với cụ tổ Trần trọng Khiêm. Anh vô cùng xúc động đã liên lạc với thư viện để hỏi thăm chúng tôi. Nhân dịp này xin nhắc lại một chút về tài liệu xưa cũ.



Người Việt Nam đầu tiên đến San Francisco: (Minh họa của Timy)

Số là 10 năm trước, năm 2003 khởi sự dự án bảo tàng chúng tôi đã có ý tìm hiểu về lịch sử bang giao Mỹ Việt. Bèn tìm đọc lại cuốn sách của tác giả Nguyễn Hiến Lê viết bằng các tin tức trải qua thời gian hơn 40 năm gồm có các đoạn chính như sau. Thời thơ ấu 1930 tác giả ở ngoài Bắc có anh bạn nói chuyện về cụ tổ Trần trọng Khiêm lúc đó ở trong Nam gửi thư về quê nhà cho biết cụ đã từng đi các nước và qua cả Mỹ. Qua thập niên 1940 tác giả ở trong Nam thời kháng chiến tình cờ có được cuốn sách tiếng Pháp viết về chuyện di dân Mỹ và cả dân Châu Âu, Pháp Đức đi qua Cali tìm vàng. Chuyện này có nhắc đến nhân vật Lê Kim. Đây chính là Trần trọng Khiêm có tên là Kim Lee.

Cụ Nguyễn Hiến Lê phóng tác thành cuốn Con đường Thiên Lý. Năm 1960 cụ cũng nhờ người đi tìm tài liệu bên San Francisco về các tên sách báo địa danh ghi trong cuốn sách. Báo Daily Evening tại San Francisco năm 1849. Fort Sutter gần Sacramento .. v..v.... Sau cùng qua thập niên 1970 tác giả tìm gặp được con cháu cụ Trần trọng Khiêm tại Saigon để chấm dứt câu chuyện lịch sử hết sức lạ lùng.

Câu chuyện viết về ông Lê Kim, người di dân tỵ nạn Việt Nam đầu tiên tại Mỹ.

Lê Kim - Trần Trọng Khiêm (1821-1866)

Cụ Lê Kim không những đến Hoa Kỳ mà lại còn theo đoàn người tìm vàng Tây tiến về Cali. Sau cùng cụ đã tìm việc làm và dự trú định cư như một di dân. Tài liệu chúng tôi ghi lại phỏng theo công trình sưu khảo của học giả Nguyễn Hiến Lê (1921-1989). Báo Daily Evening (SF) trong các năm 1850-1853 và tác phẩm

California 1850 của Jamice Marschver.

Theo ngoại sử, vào đầu thập niên 1870 sứ thần Việt Nam là Bùi Viện đã sang Hoa Kỳ theo ngả Hồng Kông. Vào thời đó, vị đại sứ Việt Nam, nếu chúng ta có thể gọi như vậy, quê ở Kiến Xương, Thái Bình đã vào yết kiến tổng thống Grant tại Hoa Thịnh Đốn để xin viện trợ. Rất tiếc việc không thành, và mối giao tình Việt - Mỹ cũng không có cơ hội phát triển. Một trăm năm sau, vào thời kỳ 70, đại sứ Việt Nam Cộng Hòa của chúng ta là ông Bùi Diễm cũng không thành công trong việc xin Hoa Kỳ tiếp tục viện trợ miền Nam Việt Nam.

Lịch sử quả nhiên cũng có những dấu vết tình cờ đặc biệt. Cụ Bùi của thế kỷ 18 đi tàu biển mất 3 tháng đến Mỹ xin viện trợ kỹ thuật. Cụ Bùi của thế kỷ 19 từ Sài Gòn đến Hoa Thịnh Đốn đi máy bay chỉ mất có 2 ngày để xin viện trợ quân sự. Câu trả lời cũng giống nhau. Sự từ chối của Hoa Kỳ 100 năm sau đã là nguyên do của hơn 1 triệu người Việt định cư tại Mỹ. Tuy nhiên, khi sưu tầm về câu chuyện người Việt nào đầu tiên đến Mỹ thì vị đó không phải là cụ Bùi Viện của năm 1870.

Trước đó 20 năm, một người Việt Nam tên là Lê Kim đã đến Hoa Kỳ với tư cách là một di dân đi tìm đất mới. Đó là thời điểm của năm 1849. Qua năm sau, 1850 California mới chính thức trở thành tiểu bang thứ 31 của Hiệp Chúng Quốc. Câu chuyện về cụ Lê Kim đã được học giả Nguyễn Hiến Lê sưu tầm và viết thành cuốn "Con Đường Thiên Lý." Tài liệu tác giả phỏng theo là cuốn tiểu thuyết Pháp có tên là "Le Ruée Vers L'or" của René Lefevre. Cuốn tiểu thuyết kỳ thú của học giả Nguyễn Hiến Lê hoàn toàn dựa trên các dữ kiện lịch sử đã được tra cứu bắt đầu từ một cuộc gặp gỡ con cháu họ Trần từ năm 1930 tại quê hương của cụ cố Trần Trọng Khiêm tại miền Bắc. Những trang cuối của tác phẩm đã viết thêm về buổi gặp gỡ của tác giả với người cháu bảy đời của cụ Lê tại Sài Gòn vào năm 1972.

Như vậy tác giả Nguyễn Hiến Lê đã trải qua 42 năm mới hoàn tất "Con Đường Thiên Lý" về cuộc đời của một nhân vật lịch sử từ họ Trần miền Bắc đến họ Lê miền Nam.



San Francisco 1849 khi ông Lê Kim đến Mỹ.



09-09-1850 San Francisco chào mừng CA 31st US State

Nhân Vật Lê Kim

Trong cuốn tự điển nhân vật lịch sử của Nguyễn Quốc Thắng xuất bản tại Việt Nam mới đây đã viết về cuộc đời của Lê Kim như sau:

Lê Kim, nguyên tên là Trần Trọng Khiêm là người Việt Nam đầu tiên đến Hoa Kỳ trước cả nhà ngoại giao Bùi Viện. Khi đi ra nước ngoài ông đổi tên là Lê Kim (sách La Ruée Vers L'or chép là Kim Lee). Quê làng Xuân Lũng, huyện Sơn Vi, tỉnh Phú Thọ (nay thuộc tỉnh Vĩnh Phú). Thuở nhỏ ông học ở quê nhà, nổi tiếng thông minh, hay chữ, nhưng không theo con đường cử nghiệp. Năm 20 tuổi lập gia đình rồi theo nghề buôn bán gỗ, nên có điều kiện giao thiệp với các thương gia Hoa kiều ở Bạch Hạc (Việt Trì), Phố Hiến (Hưng Yên).

Năm 1843, vợ ông bị tên cai tổng thủ tiêu vì hấn thâm thù không cưới được bà. Ông giết tên cai tổng trả thù cho vợ rồi bỏ nhà theo các đoàn tàu buôn nước ngoài làm thủy thủ qua Hương Cảng, Anh, Hòa Lan... Cuối cùng ông đến Hoa Kỳ năm 1849. Tại đây, ông cùng với một số người nước khác (Mễ Tây Cơ, Hòa Lan,

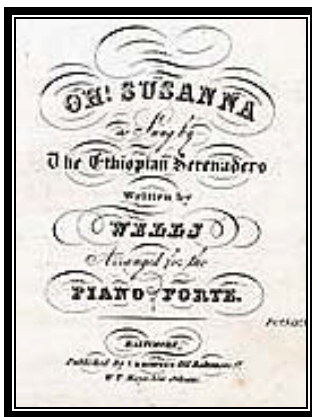
Canada, Anh, Mỹ...) đi tìm vàng ở miền Tây Hoa Kỳ. Đến miền Sacramento ông chỉ đi đào vàng một thời gian ngắn rồi về San Francisco làm nhân viên cho tòa soạn báo Daily Evening. Năm 1854 ông trở về Hương Cảng nhập tịch Trung Hoa. Năm 1855, ông quay về, ngụ ở miền Nam. Tại đây ông là một trong vài người đứng ra khai phá lập nên làng Hòa An tỉnh Định Tường, nay thuộc tỉnh Sa Đéc, Đồng Tháp. Ông lập gia đình có hai con.

Năm 1864, Pháp chiếm ba tỉnh miền Tây, Nam kỳ, ông cùng Thiên Hộ, Võ Duy Dương mộ nghĩa quân chống Pháp xâm lược đặt căn cứ ở Đồng Tháp Mười. Ông chỉ huy một toán nghĩa quân, đánh thắng quân Pháp nhiều trận ở Mỹ Trà, Cao Lãnh, Cai Lậy... Tương truyền các công sự chiến đấu ở Tháp Mười là do ông vẽ kiểu mô phỏng theo các đồn canh của Đại úy Sutter người Canada xây dựng ở California gọi là đồn Sutter. Về sau Pháp đem quân đàn áp ác liệt ở Tháp Mười, ông Lê Kim hy sinh tại trận năm 1866, hưởng dương 45 tuổi. Thi hài ông được nghĩa quân chôn cất tại Đồng Tháp.

Cuộc Phiêu Lưu Tại Mỹ.

Như vậy cụ Lê ra đi với tên họ mới là Lê Kim và trong sách ghi là Kim Lee, vì thường lẫn với người Tàu. Làm việc trên thương thuyền hơn 5 năm, qua Hồng Kông, Ma Cao, Âu Châu rồi đến Hoa Kỳ. Nhờ giao thiệp với giới thương hồ quốc tế nên thanh niên Lê Kim nói được tiếng Tàu, Anh, Pháp và Hòa Lan.

Trong cuốn sách viết về lịch sử của đoàn người đi tìm vàng người ta ghi nhận có tên Kim Lee xuất hiện lần đầu tại New Orleans, tiếp theo là tại St. Louis. Đoàn người thành lập bởi một nhà mạo hiểm gốc Canada tên là Mark (""). Các người tình nguyện gia nhập phải góp công sức và tiền bạc. Kim Lee đã góp 200 Mỹ kim vào năm 1849 để mua lương thực và chuẩn bị lên đường. Tổng cộng có 60 người cùng khởi hành. Ông Lê Kim được ủy nhiệm làm liên lạc viên cho thủ lãnh Mark và thông ngôn tiếng Hòa Lan, tiếng Tàu, tiếng Pháp. Ông cho Mark biết là ông nói được một thứ ngôn ngữ khác nữa, tiếng Việt Nam nhưng đoàn không cần đến. Thoạt tiên từ bờ biển phía Nam Đại Tây Dương tại cảng New Orleans, Lê Kim đi tàu ngược dòng sông Mississippi lên phía Bắc và tới thành phố St. Louis. Tại đây ông đã gia nhập vào đoàn của Mark. Đoàn lữ hành từ đó bắt đầu Tây tiến đi tìm vàng, cất tiếng hát bài ca nổi tiếng "Oh! Susanna" rồi lên đường hướng về phía Tây Bắc qua Independence đến Laramie, Salt Lake City.



Bài ca Oh; Susanna và di tích Fort Laramie

Đoàn người vượt sông Nebraska, vượt núi Rocky với rất nhiều gian nan vất vả. Nhiều người bỏ mạng dọc đường. Trong suốt cuộc hành trình Lê Kim chứng tỏ rất tháo vát, anh hùng. Đặc biệt là ông xử sự rất tử tế và đàng hoàng, không một đoàn viên nào là không kính trọng. Lãnh tụ Mark rất tin tưởng. Khi đến Salt Lake City, đoàn người bất đồng ý kiến chia làm hai toán. Đa số người Mỹ đi theo đường hướng Bắc. Chỉ còn 14 người gồm có thủ lãnh Mark, Lê Kim v.v... đi về hướng Tây Nam vượt qua sa mạc để vào miền Sacramento của California. Đây là đoạn hành trình gian khổ nhất đã giết chết rất nhiều người dọc đường. Như vậy, cụ Lê Kim là người Việt đầu tiên đến Hoa Kỳ và đặc biệt cũng là người đầu tiên đến California vào năm 1849. Lúc đó California mới chỉ là vùng hoang dã. Một năm sau, vào năm 1850, California gia nhập Hiệp Chúng Quốc.



Captain John Sutter, sau này là đại tướng, người đã hỏi chuyện Kim Lee

Đoàn của Mark khi đến đồn Sutter bên bờ sông Sacramento đã được mời vào trình diện đồn trưởng là Đại úy Sutter. Trong buổi hội ngộ lịch sử này Captain Sutter đã hỏi: "Có phải ông là người Trung Hoa không?" Lê Kim trả lời: "Tôi nói được tiếng Trung Hoa, nhưng tôi không phải là người Trung Hoa. Nước tôi bên cạnh nước Trung Hoa."



Ngày đó đoàn người đi Cali có bài ca bắt hủ "Oh! My Susanna! Đừng khóc nữa, em Susan! Để anh đi Cali đào vàng. Chờ anh 2 năm anh sẽ trở về. Vàng đầy túi! Anh sẽ cất nhà cho em! Em Susan yêu quý!"

Sau đó Lê Kim và anh bạn Hòa Lan đi đào vàng, tuy nhiên họ chỉ làm thử một thời gian rồi trở về tìm việc làm ở San Francisco. Năm 1849 Cựu Kim Sơn mới là một thành phố bừa bộn đang tái lập trật tự. Kim và anh bạn Hòa Lan phải dựng chòi ở dưới chân đồi ở tạm.

Vài ngày sau Lê Kim nhận được việc làm tại tòa báo Daily Evening vì biết nhiều thứ tiếng nên dễ dàng đi thu lượm tin tức. Qua năm 1854 ông trở lại Việt Nam theo ngã Hồng Kông.

Trong suốt câu chuyện Con đường Thiên lý có đoạn hết sức cảm khái vô cùng xúc động.

Tả về đoàn người đói khát, sống chết trên con đường tìm vàng từ San Louis về Cali, biết bao gian khổ vượt qua Salt Lake city, qua dãy núi Rocky, đến Nevada gần đến Sacramento thì những người giang hồ thường hát bài ca bắt hủ. Đó là bài Oh my Susanna. Bài ca điệu cow boy trong phim Viễn Tây gửi người yêu trong mộng. Các anh chàng phiêu lưu tưởng đến các em hậu phương ở Chicago, hay Boston, New York. Riêng phần anh chàng Lê Kim gốc Việt Nam, anh nghĩ về quê hương bên kia vòng trái đất. Quả thực xa xôi biết chừng nào. Chúng ta hãy tưởng tượng cách đây 164 năm, anh Việt Nam di dân tỵ nạn có một mình đã ngồi suy nghĩ gì khi bạn Mỹ nhớ về Springfield Illinois. Anh nhớ về làng Xuân Lũng miền Bắc Việt Nam.

Ông Trần trọng Khiêm vốn là người có nho học xứ Bắc Hà, còn nhớ thơ Lý Bạch. "Cử đầu vọng minh nguyệt, Đề đầu tư cố hương" Ngẩng đầu nhìn trăng sáng, cúi đầu nhớ quê xưa. Sự cô đơn của một người Việt duy nhất vượt sa mạc Nevada mà vào Cali năm 1849, năm khai sinh của thành phố San Francisco, quả thực là sự đơn chiếc vô cùng khốc liệt. Với các dữ kiện lịch sử ghi lại, cụ Lê Kim chính là thánh tổ của thuyền nhân tỵ nạn và đồng thời cũng là chiến sĩ phục quốc từ hải ngoại về chết cho quê hương.. sau những năm tháng dài lưu vong nơi góc bể chân trời. Lê Kim, Trần trọng Khiêm thời đó là người Việt duy nhất tại Hoa Kỳ.

Ngày nay chúng ta có một triệu 700 ngàn người Việt với cả thành phố San Jose hơn 100 ngàn người Việt. Bạn có thấy ảm áp nhiều hơn không?

giaochi12@gmail.com